

Никифорчук Дмитро Йосипович —
доктор юридичних наук, доцент, началь-
ник кафедри ОРД КНУВС

До питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві

*У статті розкриваються питання використання результатів
оперативно-розшукової діяльності шляхом “легалізації”.*

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, кримінальне судочинство, організовані злочинні угруповання, кримінальний процес.

Використання результатів оперативно-розшукової діяльності для формування доказів у кримінальних справах (порушених у тому числі за фактами вчинення злочинів організованими злочинними угрупованнями), як проблема, виникла на стику кримінального процесу та ОРД і має теоретичну та прикладну сторони.

Під результатами оперативно-розшукової діяльності розуміються фактичні дані, відомості, інформація, що сприяє встановленню обставин, пов'язаних із вчиненням злочинном, або злочином, що готується, розшуком осіб, які переховуються від органів дізнання, попереднього розслідування та суду, а також безвісти зниклих.

Результати ОРД — це, перш за все, інформація, отримана оперативними підрозділами в установленому законом порядку: щодо ознак вчиненого злочину, або злочину, що готується; щодо осіб, які вчинили, вчиняють або готують правопорушення, переховуються від органів дізнання, слідства, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання та осіб, які зникли безвісти.

Результати ОРД можуть містити дві групи даних [1].

До першої відносяться — фактичні дані (відомості), що безпосередньо вказують на ознаки злочину, котрі, будучи закріплені у процесуальному порядку, можуть слугувати джерелами доказів по кримінальній справі. Вони можуть мати значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (наприклад про наявність та місця зберігання знарядь злочину, викрадених цінностей, грошей, предметів, що зберегли сліди злочину, тощо).

До другої — дані, що носять допоміжний характер (про особу підозрюваного, способи маскуванія злочинної діяльності тощо) і можуть бути орієнтиром для вибору організаційних та тактичних прийомів проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій.

До джерел, в яких дана інформація може міститися, відносяться:

— рапорти, довідки, акти, звіти, пояснення осіб, які здійснювали та брали участь в оперативних заходах, а також об'єкти, приєднані до цих документів;

— матеріали фото, кіно, відеозйомки (фонограми, кіноплівки, фотоплівки, фотографії, магнітні, лазерні диски тощо), отримані за допомогою технічних засобів інформації;

— інформація оперативних джерел;

— протоколи оперативно-розшукових заходів із відповідними додатками.

Результати оперативно-розшукової діяльності при дотриманні вимог статті 10 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” [2] і Кримінально-процесуального кодексу України можуть використовуватися:

— як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій;

— для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі;

— для попередження, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривної посягання проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісно зникли;

— для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб;

— для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;

— для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Результати оперативно-розшукової діяльності використовуються в випадках:

— коли їх дійсність та об'єктивність можливо довести і перевірити у ході інших слідчих і судових дій на стадіях попереднього розслідування та судового розгляду, а також при здійсненні відповідної судової експертизи;

— при доказуванні по кримінальним справам у відповідності до положень кримінально-процесуального законодавства, що регламентують збирання, перевірку та оцінку доказів.

Відповідно до ст. 94 КПК України, однією з підстав порушення кримінальної справи, є безпосереднє виявлення ознак злочину, наприклад в ситуаціях, пов'язаних із злочинною діяльністю:

- працівник міліції став свідком-очевидцем кримінальної події;
- оперативний працівник здійснював виявлення злочинних дій осіб [3].

Тактика дій працівників міліції відповідно до зазначених ситуацій має суттєву різницю. Якщо в першому випадку поведінка працівника правоохоронного органу фактично не відрізняється від поведінки особи — свідка, очевидця злочину, то в другому — оперативний працівник повинен скласти відповідні документи (рапорт, довідку тощо), що містять інформацію про ознаки злочину. Особливість даної підстави порушення кримінальної справи полягає в тому, що, надані оперативним працівником матеріали являють собою звіт щодо здійснених оперативно-розшукових заходів.

На підставі цих документів оперативний працівник, узгоджуючи з керівником органу дізнання дане питання, може прийняти наступне рішення:

- самостійно порушити кримінальну справу і прийняти її до свого провадження з наступною передачею справи, відповідно до вимог ст. 104 КПК України, за підслідністю до слідчого апарату органів внутрішніх справ або прокуратури;
- передати матеріал у встановленому порядку до слідчого підрозділу для прийняття одного з рішень: порушити кримінальну справу; відмовити в порушенні кримінальної справи; направити заяву або повідомлення за належністю [4].

В матеріалах за результатами ОРД, що надаються для вирішення питання про порушення кримінальної справи, обов'язково повинна міститися інформація, яка вказує на ознаки злочину, а саме:

- дата, місце та обставини виявлення ознак злочину;
- дані особи (осіб), які вчинили злочин (якщо вони відомі);
- дані очевидців, свідків злочину (якщо вони відомі);
- що є речовими доказами (сліди злочину, документи та предмети) їх місцезнаходження;
- інші факти та обставини, що мають значення для вирішення питання про порушення кримінальної справи.

Враховуючи, що будь-яка слідча дія та оперативно-розшуковий захід повинні ретельно плануватися, то і пріоритет використання на цій стадії інформації, як правило, надається все ж таки той, що міститься в оперативних матеріалах. Подібна інформація допомагає найбільш оптимально визначити час, місце, коло учасників відповідної дії або заходу, залучити не-

обхідні технічні та транспортні засоби, задіяти фахівців, здійснити вибір і визначити послідовність здійснення тактичних прийомів.

Визначаючи термін використання наявних матеріалів, оперативний працівник обов'язково оцінює можливість витоку інформації про час і місце здійснюваних оперативно-розшукових заходах, силах і засобах, задіяних для проведення, тощо. Ці питання узгоджуються з керівником оперативного підрозділу.

В умовах дефіциту часу та суперечливості інформації, що супроводжує початковий етап розслідування абсолютної більшості кримінальних справ, від отримання первинних даних стосовно вчиненого злочину залежить успішність його розкриття.

Аналіз літератури та нормативних актів з цього питання дозволяє зробити висновок, що матеріали, отримані при проведенні оперативно-розшукових заходів, можуть використовуватися з метою формування доказів по кримінальній справі або в оперативних цілях (для встановлення: підмовників, пособників, організаторів і виконавців злочину; мотиву, мети, об'єкту, наслідків, часу, способу, місця та додаткових фактичних даних; місця знаходження злочинців, трупів потерпілих, знарядь вчинення злочину інших речових доказів та викраденого майна; свідків та висунення і перевірки версій, взаємного інформування оперативних підрозділів та інших правоохоронних органів, а також інформування державних органів відповідно до їх компетенції тощо).

Таким чином, використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності допомагає оперативним працівникам визначити найбільш доцільний напрям попередження або розкриття злочину, пошуку злочинця, визначити особу, яка володіє відповідною інформацією і зможе її надати.

В кримінальному процесі використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності, як правило, здійснюється за допомогою “легалізації”. До термінів, що розкривають визначення і зміст “легалізації” відносяться:

“Легалізація” (від лат. законний) — узаконення, надання законної сили документу.

“Легалізувати” — узаконити, визнати законним, надати законну силу, перевести на легальне положення.

“Легальний” — законний, визнаний, дозволений законом.

Отже, легалізація матеріалів ОРД — це специфічна діяльність оперативних та слідчих підрозділів по наданню законної сили і введенню в кримінальний процес матеріалів оперативно-розшукової діяльності.

При легалізації матеріалів правоохоронцями враховуються закономірності, які базуються на:

а) загальному досвіді як оперативних, так і слідчих підрозділів;

б) досвіді здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів, наприклад оперативної закупівлі наркотичних засобів або забезпечення збереження предметів і документів, що можуть бути використані як докази по кримінальній справі;

в) особливостях нейтралізації оперативно-розшуковими чи процесуальними запобіжними заходами протидії з боку злочинців або підозрюваних осіб на стадіях порушення кримінальної справи, попереднього розслідування, судового розгляду;

Суб'єктом легалізації є посадові особи, які за своїми функціональними обов'язками мають право здійснювати заходи щодо введення оперативно-розшукових матеріалів до кримінального судочинства:

1) оперативні працівники — згідно чинного законодавства наділені правом вести оперативно-розшукову діяльність;

2) слідчі — згідно з кримінально-процесуальним законом при наявності ознак злочину — зобов'язані порушити кримінальну справу і здійснювати провадження.

Об'єктом — є матеріали оперативно-розшукової діяльності, що містять фактичні дані й можуть бути доказами по кримінальній справі.

Легалізація оперативних матеріалів завжди являла собою складне завдання для органів дізнання та попереднього слідства. Закони України “Про міліцію”, “Про оперативно-розшукову діяльність”, “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” не знімають повністю проблеми, а інколи породжують нові питання стосовно перетворення оперативної інформації в процесуально передбачену форму доказів.

На початковому етапі розслідування основні зусилля слідчого та оперативного працівника, як правило, спрямовані на збір та аналіз інформації про певну подію, з метою формування уявлення щодо вчиненого злочину, осіб причетних до цього та висунення відповідних версій. Найчастіше версії носять множинний характер, тобто з приводу одного й того самого факту висувається кілька припущень.

Вихідною інформацією висунутих версій щодо встановлення злочинця, слугують результати оперативно-розшукових заходів, а також передбачені ст. 95 КПК України заяви або повідомлення представників влади, громадськості чи окремих громадян про злочин [4]. Отже, отримання значимої інформації щодо досліджуваної події традиційно здійснюється двома шляхами: оперативним і слідчим.

Список використаних джерел

1. Давидов Я. В. Оперативно-розсыкная деятельность : [конспект лекцій] / Я. В. Давидов. — М. : Приор-издат, 2007. — 80 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 22. — Ст. 303.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : затверджений Законом України від 28 груд. 1960 р. № 1001—05 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1961. — № 2. — Ст. 15.
4. Михеєнко М. М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / [М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, А. Я. Дубинський] ; відп. редактори В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 624 с.

В статье раскрываются вопросы использования результатов оперативно-розсыкной деятельности путем “легализации”.

The article deals with the examination of the questions of using the results of the operative-investigative activity by the way of “legalization”.

Стаття надійшла до редакції журналу 3 червня 2010 року.